

Tyholttunet barnehage

- mennesker, mangfold og muligheter.

ÅRSPLAN 2019 - 2021

ALT JEG EGENTLIG TRENGER Å VITE LÆRTE JEG I BARNEHAGEN.
dele med andre. opptre realt. ikke slå.
LEGG TINGENE TILBAKE DER DU FANT DEM.
rydd opp i ditt eget rot.
ikke ta noe som BE OM UNNSKYLDNING
ikke er ditt. NÅR DU SÅRER NOEN.
VASK HENDENE FØR DU SPISER. skyll ned etter deg
på toalettet. DU HAR GODT AV VARME SMÅKAKER OG KALD MELK.
LEV et balansert liv - lær litt og tenk litt og tegn og mal
og syng og dans og lek og arbeid litt mer hver dag.
TA EN LITEN LUR HVER ETTERMIDDAG.
når du går ut i verden, så se opp for trafikken,
hold hverandre i hendene og hold sammen.
VÆR OPPMERKSOM PÅ UNDER.
husk det lille RØTTENE VOKSER NEDOVER OG PLANTEN
VOKSER OPPOVER, OG EGENTLIG ER DET
INGEN SOM VET HVORDAN, ELLER HVORFOR.
frøet som plantes: MEN SLIK ER VI ALLE SAMMEN.
GULLFISK OG HAMSTERE OG HVITE MUS
OG TIL OG MED DET LILLE FRØET I BOKSEN
MED SKUMPLAST - ALLE DØR. DET GJØR VI OGSÅ.
og husk de første barnebøkene
og det første ordet du lærte **SE.**
- det største av alle ord:

ROBERT FULGHUM

INNHALDSFORTEGNELSE

s. 2: Forord

s. 3: Tyholtunet barnehage

s. 7: Danning gjennom omsorg, lek og læring

s. 11: Mangfold

s. 12: Barns medvirkning

s. 13: Arbeid med fagområder

s. 20: Overganger

s. 22: Planlegging, vurdering og dokumentasjon

s. 24: Foreldresamarbeid

s. 26: Referanser

FORORD

Stortinget har i Barnehageloven (2005) fastsatt overordnede bestemmelser for barnehagens formål og innhold. Loven oppsummerer barnehagens formål slik:

§ 1. Formål

Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Barnehagen skal bygge på grunnleggende verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfrihet, nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet, verdier som kommer til uttrykk i ulike religioner og livssyn og som er forankret i menneskerettighetene.

Barna skal få utfolde skaperglede, undring og utforskertrang. De skal lære å ta vare på seg selv, hverandre og naturen. Barna skal utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. De skal ha rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger.

Barnehagen skal møte barna med tillit og respekt, og anerkjenne barndommens egenverdi. Den skal bidra til trivsel og glede i lek og læring, og være et utfordrende og trygt sted for fellesskap og vennskap. Barnehagen skal fremme demokrati og likestilling og motarbeide alle former for diskriminering.

Med hjemmel i Barnehageloven § 2 (Barnehagens innhold) har Utdanningsdirektoratet utarbeidet en rammeplan som gir retningslinjer for barnehagens verdigrunnlag, innhold og oppgaver. Målet med ”Rammeplan for barnehagen” (2017) er å gi styrer, pedagogisk ledere og barnehagens øvrige personell en forpliktende ramme for planlegging, gjennomføring og vurdering av barnehagens virksomhet. Rammeplanen gir også informasjon til foreldre, eier og tilsynsmyndighet.

Gjennom rammeplanen er alle barnehager pålagt å skrive årsplan som skal presentere barnehagen på en slik måte at det tydelig kommer frem hvordan personalet jobber med alle områdene i rammeplanen. Den enkelte barnehage står fritt til å velge metoder og omfang ut fra lokale forutsetninger og behov.

TYHOLTTUNET BARNEHAGE

”MENNESKER, MANGFOLD OG MULIGHETER”

I Tyholtunet barnehage har vi et grunnsyn hvor vi mener at barndommen har en egenverdi, og ikke bare er et forberedelses-stadium til voksenlivet. Barndom kan ikke forseres og den kan ikke tas igjen. Vi ønsker å vektlegge lek, humor, vennskap og glede for å sikre at barndommens egenverdi blir ivaretatt.

Vi vil gi barna et grunnlag for å møte og utvikle seg i et samfunn i stadig endring. For å takle de utfordringer livet gir mener vi det er viktig å utvikle barns sosiale kompetanse og selvfølelse. Vi forstår «selvfølelse» som vår viten om, og opplevelse av, hvem vi er. Det handler om hvor godt vi kjenner oss selv og hvordan vi forholder oss til det vi vet. Det er grunntonen i vår psykologiske eksistens, og kan utvikles gjennom hele livet.

For oss beskriver ordene ”mennesker, mangfold og muligheter” essensen i det vi ønsker å jobbe med og fokusere på. Barnehagen er full av *mennesker* og vi mener at barnehagens kvalitet i stor grad ligger i relasjonen mellom disse menneskene. Menneskene representerer også et *mangfold*, både på et kulturelt og individuelt nivå. Dette mangfoldet ønsker vi å fremme som en ressurs og et utgangspunkt for å utvikle en sterk selvfølelse og en god sosial kompetanse.

Videre i denne årsplanen vil vi i større grad utdype hvordan vi jobber for å ivareta de menneskene og det mangfoldet vi har i barnehagen, for å videre kunne gi *alle* barna like *muligheter* til trivsel, utvikling og utfoldelse – ut fra sine forutsetninger.

SOSIAL KOMPETANSE

Barn må lære å ta vare på seg selv og hverandre. Sosiale ferdigheter som empati, omsorg, evne til turtaking, perspektivskifte og konfliktløsning er grunnleggende og viktige i alle deler av livet. Disse ferdighetene inngår i det vi definerer som sosial kompetanse.

I vår barnehage har vi tre avdelinger. En avdeling (Henrik) med 9 barn i alderen 1-2 år, og to avdelinger (Rasmus og Ludvig) med ca. 15 barn i alderen 2-6 år. Vår erfaring er at barna lærer mye empati og omsorg ved å gå på avdeling med de som er både yngre og eldre enn dem. Vi ser at barna tar godt vare på hverandre, dette gjelder spesielt de eldres omsorg for de som er yngre. Med tanke på konfliktløsning og perspektivskifte er det både utfordrende og lærerikt å få samhandle med noen som er på et annet modenhetsnivå enn seg selv. Når det gjelder de aller

Yngste barna mener vi at trygghet, nærhet og omsorg på deres premisser er det viktigste, og vi har derfor valgt å ha en egen avdeling for dem.

Sosial kompetanse kan kun læres i nært samspill og lek med andre, vi legger derfor vekt på at barna skal få god tid til dette. Å utvikle vennskap er noe som må læres, og det må læres som barn. Vi voksne må være tilstede som gode rollemodeller og vi må støtte barna i deres nysgjerrighet og utprøving i sosiale samspill. For å ivareta barnas samspill og relasjoner med jevnaldrene barn, har vi ”Vennegrupper” hvor barna fra Rasmus og Ludvig er sammen med de på sitt alderstrinn. I disse ”Vennegruppene” er det ofte tilrettelagt innhold som tar utgangspunkt i barnas og barnegruppens interesser, behov og nivå. I løpet av ett år har vi også flere ”fokusområder” hvor alle gruppene fordyper seg i ett felles tema.

Vi mener en forutsetning for barns positive utvikling er varme og kompetente voksne. Vi mener videre at barnehagens viktigste pedagogiske kvalitet ligger i relasjonene. Både relasjonen barna har til seg selv (jf. god selvfølelse), relasjonene barna i mellom, samt relasjonene mellom voksne og barn. Vi tenker derfor at å arbeide med relasjoner er avgjørende for et godt læringsmiljø, for både barn og voksne.

Utvikling av sosial kompetanse er tett forbundet med begrepene danning, omsorg, lek, læring, medvirkning, inkludering, livsmestring, likeverd og likestilling. Hvordan vi voksne arbeider for å ivareta barnas utvikling vil derfor komme bedre til uttrykk gjennom de neste kapitlene.

LIVSMESTRING OG HELSE

I 2017 kom en revidert utgave av ”Rammeplan for barnehagen” (Utdanningsdirektoratet, 2017). I denne utgaven ble begrepet ”livsmestring” vektlagt med et eget avsnitt (ibid., s. 11). Livsmestring, psykisk og fysisk helse rommer prosesser som bidrar positivt til barns utvikling, og som dermed også gir dem resurser til å tåle motstand videre i livet (jf. Drugli & Lekhal, 2018).

Barnehagens rolle i å fremme livsmestring og helse blir å gi barna positive opplevelser og erfaringer i hverdagen - hvor deres behov blir møtt, og hvor personalet på en god måte støtter barnet til å håndtere utfordringer som oppstår. Drugli og Lekhal (2018) hevder at ”det er i de positive erfaringene sammen med nærværende voksne og andre barn at trivsel, robusthet og motstandsressurser bygges” (s. 31).

Drugli og Lekhal (2018) hevder videre at gode relasjoner mellom voksne og barn (som vi også påpeker i kapitlet over) er viktige byggeklosser i arbeidet for å fremme livsmestring hos små barn. Gjennom dette dekkes barnas grunnleggende behov for nærhet og trygghet.

For barna vil et fokus på livsmestring og helse kunne ha en helsefremmende og forebyggende funksjon. I dette blir rom for hvile og ro vel så viktig som fysisk aktivitet, motoriske utfordringer og sosialt samvær.

Nyere forskning (blant annet hjerneforskning) viser hvor viktig den tidlige utviklingen er for å kunne stå godt rustet til livets videre opp- og nedturer. I barnehagen er det vår oppgave å se til at barna får den beste utviklingen til kan få – på alle områder.

VOKSENROLLEN

Vi mener at relasjonen mellom voksne og barn må preges av trygghet og av respekt for barnas kompetanse. Dette utgjør også en sentral del av barnehagens arbeid med danning. Nest etter barna er personalet den viktigste ressursen vi har i barnehagen, og barnas viktigste omgivelser. Vår bevissthet om egen væremåte er viktig for å være gode forbilder for barna. Vi voksne er etiske rollemodeller, og refleksjoner og samspill mellom voksne har stor betydning for det psykososiale miljøet i barnehagen. Det uformelle hverdagslivet utgjør mesteparten av barnehagedagen, og hvordan barn og voksne har det i det daglige samspillet har derfor blitt vektlagt i de målene vi har satt for vår virksomhet.

Vi ønsker at relasjoner mellom barna skal preges av vennskap, aksept og glede. Barna skal få oppleve å ha gode lekekamerater og sosiale tilknytninger, samt lære seg å håndtere konflikter og vanskelige situasjoner. Barna skal få lære både hvordan de kan ta plass og gi rom for andre i sosiale samspill. Vi øver på å se andre, ta hensyn til andre, samarbeide og være god med andre, samtidig som vi øver på selvhverdelse, selvregulering og selvmarkering. Barna må få forholdene lagt til rette for trygge og varierte samspills- og lekemuligheter. Vår oppgave er å veilede barna til gode relasjoner, være gode voksenpersoner og rollemodeller. Hverdagen i barnehagen skal bestå av meningsfylte opplevelser og aktiviteter som oppstår i felles lek, samtaler og handling. Vårt arbeid må preges av nærhet og vilje til samspill og oppfølging av enkeltbarn og barnegrupper.

I vår barnehage har vi høy andel av ansatte med relevant faglig utdanning og lang erfaring fra arbeid med barn. Vi voksne i barnehagen ønsker en kultur hvor vi viser hverandre respekt gjennom å anerkjenne den enkelte medarbeider for vedkommendes egenart. Vi ønsker en

arbeidsplass som preges av raushet og et ønske om å gjøre hverandre gode. Det er et mål at hele personalgruppen skal ha et eierforhold til vår pedagogiske praksis og den virksomhet vi er satt til å forvalte.

DANNING GJENNOM OMSORG, LEK OG LÆRING

Barnehageloven § 1 (Formål) sier blant annet at barnehagen i samarbeid med hjemmet skal ivareta barnas behov for omsorg og lek, samt fremme læring og danning som grunnlag for en allsidig utvikling. I barnehagens hverdag vil det være naturlig at disse områdene går i hverandre. Vi ser på samhandlingsprosesser i lek og læring, samt det å vise omsorg, som forutsetninger for barns danning og utvikling.

I vår barnehage tilrettelegger vi for progresjon gjennom å møte hvert barn og hver aldersgruppe der de er. Barna skal oppleve å få opplevelser og utfordringer tilpasset sine erfaringer, interesser, kunnskaper og ferdigheter (jf. Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 44).

DANNING

Danning skjer ved at vi får erfaring og kunnskaper om omverdenen, andre mennesker og oss selv, noe som naturlig oppstår gjennom omsorg, lek og læring. Hvordan barn opplever samspill er viktig for deres identitetsdannelse, og legger videre et grunnlag for deres opplevelse av tilhørighet. Dannelsingsprosesser handler om å ta valg, selvstendig tenkning, toleranse, demokrati og barns medvirkning. Når barn blir møtt med anerkjennelse dannes et grunnlag for positiv selvfølelse.

I Tyholtunet barnehage vektlegger vi å:

- Anerkjenne barndommens egenverdi og møte barna med tillit og respekt.
- Se barnehagen som en demokratisk arena hvor barna medvirker i sin egen hverdag.
- Gi tid og rom for gode samtaler, lytte og undre oss sammen.
- Oppmuntre barna til å gjøre egne valg.
- Være bevisst vår oppgave som rollemodeller.
- Observere og være støttende til stede for barn i lek og samhandling.

OMSORG

Barna har rett til, og skal møtes med omsorg. God omsorg er en forutsetning for barns trygghet og trivsel, og gir dem mulighet til å utvikle tillit til seg selv og andre. Dette krever et ansvarsbevisst personale som alltid er nærværende og engasjerte i barnas trivsel og utvikling.

Omsorg, varme og lekenhet skal prege disse relasjonene, og skal vises i alle situasjoner gjennom hele dagen. Vi voksne i barnehagen skal arbeide for et omsorgsmiljø som ikke bare gjør barna til mottakere av omsorg, men som også verdsetter barnas egne omsorgshandlinger. Slik at omsorg også blir en del av fellesskapet mellom barna.

Sensitivitet overfor barns uttrykk og behov, og hyppig positiv kontakt fremmer barns trygge tilknytning. Denne tilknytningen er avgjørende for små barns livskvalitet her og nå, og legger samtidig det beste grunnlaget for videre positiv utvikling og læring.

Små barn som har trygg tilknytning til personalet, vil bruke personalet som en trygg havn når de trenger trøst og støtte, og som en base for mestring og utforskning. Den voksne fungerer som en «ladestasjon» for barnet. Barnet veksler mellom å gå ut i verden og utforske på egen hånd, for så komme tilbake til «ladestasjonen» for å få bekreftet sine opplevelser og for å hente seg inn igjen. I samspillet mellom barn og voksen bør det være en god balanse mellom fysisk nærhet og omsorg og selvstendigjøring og utforskning (jf. Brandtzæg, Torsteinson & Øiestad, 2013).

For de aller yngste er en hverdag preget av forutsigbarhet og gode rutiner viktig for å skape en mest mulig trygg base. Det vi legger vekt på er å skape trygghet, noe som er grunnlaget for all positiv utvikling. Omsorgssituasjoner som måltid, stell, hvile og påkledning er viktige deler av dagen. Her oppstår mange fine situasjoner som er verdifulle å ta vare på. Vi kan tilby nærhet, omsorg og et ledig fang. Barnas behov for hvile og avslapning er individuelt tilpasset.

Vi har tidligere skrevet om viktigheten av gode relasjoner i barnehagen. Gode relasjoner er også en forutsetning for god omsorg. Alle barna i barnehagen skal få oppleve omsorgsfulle relasjoner til voksne i alle situasjoner og aktiviteter. Omsorg uttrykkes også gjennom respekt for barna, deres kompetanse og rett til medvirkning.

I Tyholttnet barnehage vil vi skape et godt omsorgsmiljø ved å:

- Møte barna med respekt og omtanke.
- Gi barna mulighet til å gi og erfare at de kan bidra til egen og andres omsorg, glede og trivsel.
- Være tilstede som tydelige, trygge voksne som ser og kjenner hvert barn og deres behov.
- Påvirke til at alle barna oppfatter seg selv som en viktig del av fellesskapet.

LEK

Leken skal ha en fremtredende plass i barnas liv i barnehagen. For barna er den spontane frie leken noe av det viktigste barnehagen kan gi dem. Den har en egenverdi og er en viktig side ved barnekulturen.

Lek er et allment menneskelig fenomen der barn har høy kompetanse og engasjement. Den er en grunnleggende livs- og læringsform som barn kan uttrykke seg igjennom. Det er en nær sammenheng mellom lek, kreativitet, utforskning og estetisk aktivitet.

Leken er den beste måten å bli inkludert i barnefellesskapet på. I vår barnehage skal alle barn få delta i lek og få venner, noe som er grunnlaget for trivsel og mestringsskaping.

I Tyholtunet barnehage vil vi bidra til et godt lekemiljø ved å:

- Gi god tid til den frie leken.
- Gi omgivelser som inspirerer til lek.
- Være tilstede for barn som trenger støtte i lek og sosialt samspill.
- Være lydhøre og observante for å kunne tilføre leken nye impulser.
- Gi rom for at barna kan bearbeide inntrykk og opplevelser gjennom lek.
- Stimulere til lek med jevnaldrende ved ”Vennegrupper”, godt samarbeid og ”åpne dører” mellom avdelingene.

LÆRING

Tilegnelse av kunnskaper og ferdigheter er en livslang prosess. For barn er det viktig at de får bruke hele kroppen og alle sanser i læringsprosesser. Vi må derfor tilrettelegge for opplevelser som tillater barna å ta i bruk hele sitt sanseapparat i lystbetonte og spennende utfordringer. Vi mener at opplevelse av mestring på områder som er viktig for barna selv bidrar til bedre trivsel, både generelt og i læring. Vi voksne må derfor delta aktivt med barna på måter som viser at det å lære er morsomt, og videre som bidrar til å skape et fellesskap hvor barna tar del i egen og andres læring (jf. Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 22).

I Tyholtunet barnehage vil vi skape et godt læringsmiljø ved å:

- Tilrettelegge for læring i samspill med andre barn og voksne, også der barns behov ikke kan dekkes innenfor det allmennpedagogiske tilbudet.

- Gi tid til refleksjon sammen med barna for å oppøve bevissthet om, og tillit til egen læringsevne.
- Anerkjenn barnas nysgjerrighet og ta utgangspunkt i deres interesser.
- Gi barna varierte opplevelser og gode verktøy som kan fremme læring.
- Gi barna tilpassede utfordringer som styrker mestringsfølelsen.
- Stimulere læringsprosesser ved bevisst bruk av rom, materiell og redskaper.

MANGFOLD

Mangfold er et omfattende begrep som favner vidt. Det kan handle om kjønn, funksjonsdyktighet, familiesammensetninger, etnisitet, kultur, sosial status, språk, religion og livssyn. Vi vurderer et arbeid med mangfold som et arbeid mot inkludering, likestilling og likeverd.

Barnehagens oppgave er å fremme gode verdier, holdninger og praksis hos barna. Vi skal bidra til at barna får oppleve at det finnes flere måter å tenke, handle og leve på, og at likheter og ulikheter er noe vi kan lære av (jf. Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 9). Ingen er like og det er heller ikke et mål. Vi ønsker at barna skal få oppleve at de kan være seg selv, at de blir sett, respektert og anerkjent, at de er en del av et fellesskap og at de har noe å bidra med inn i dette fellesskapet.

At barna i barnegruppen har tilhørighet til ulike kulturer og ulike språk, anses som en berikelse. I barnehagen ønsker vi at barna skal få oppleve at dette kulturmangfoldet er en ressurs og at det synliggjøres og brukes i barnehagens hverdag.

Vi ønsker at *alle* skal oppleve å bli godt ivaretatt og inkludert hos oss. At de skal få de samme muligheter for å trives, lære og utvikle seg, uansett forutsetninger. Gutter, jenter, funksjonsfriske barn, barn med funksjonsnedsettelse eller utviklingsforstyrrelser, stille eller høylytte barn, skal alle få oppleve å bli sett, hørt og oppmuntret til å delta i barnehagens aktiviteter og fellesskap.

Barnehagen har også en samfunnsoppgave i tidlig forebygging av diskriminering og mobbing. Utvikling av god sosial kompetanse er viktig for å motvirke problematferd som videre kan føre til plaging og mobbing. Vi har utarbeidet vårt eget "Mobbemanifest" for forebygging av mobbing i barnehagen, dette er tilgjengelig på vår nettside.

I Tyholtunet barnehage vektlegger vi å:

- Bygge gode relasjoner mellom voksne og barn, og imellom barna.
- Utøve rettferdighet ved å gi alle barna like muligheter ut fra deres forutsetninger.
- Gi barna en opplevelse av at deres kultur er viktig og blir synliggjort.

BARNES MEDVIRKNING

Barnehageloven § 3 (Barns rett til medvirkning) slår fast at alle barn i barnehagen har rett til å uttrykke sitt syn på barnehagens daglige virksomhet, samt få mulighet til å aktivt delta i å planlegge og vurdere barnehagens innhold. Det presiseres videre at barnas synspunkter skal vektlegges i samsvar med barnas alder og modenhet.

«Å medvirke handler om mer enn å bestemme hva en vil ha på brødiskiva eller om en vil skifte bleie!» (Sjetne, 2018).

En god gjennomføring av barns medvirkning skal være en integrert del av livet i barnehagen. Barns medvirkning handler om å ta barna på alvor, om barn som blir sett, hørt og forstått, selv om det ikke nødvendigvis betyr at barna får bestemme alt.

Barn har ulike måter å uttrykke seg på avhengig av alder og modenhet. Måten vi velger å høre og se disse uttrykkene på, sier noe om vårt syn på barn. Velger vi å ivareta barnets stemme eller har vi noe mer «viktig» å ta hensyn til?

I Tyholtunet barnehage:

- Oppmuntres barna til å uttrykke sine meninger, ønsker og behov
- Tilrettelegger vi et fysisk miljø som skal gjøre barna selvstendige, gi frihet til å styre egen lek, egne aktiviteter og prosjekter
- Har vi kompetente voksne som er oppmerksomme på barnas uttrykksmåter og som evner å se barnas behov

ARBEID MED FAGOMRÅDER

Rammeplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017) oppgir sju fagområder som skal dekkes av barnehagens innhold og planer. Fagområdene vil alltid være en del av hverdagen i barnehagen og inngå i alle aktiviteter gjennom hele året. Noen fagområder vil vektlegges i perioder, mens andre vil være framtrepende hele tiden. Arbeidet skal tilpasses barnas alder, interesser, barnegruppens sammensetning og øvrige forutsetninger. Med barns medvirkning i fokus ønsker vi å ta utgangspunkt i barnas initiativ når det gjelder det daglige innholdet i barnehagen. Det er videre vårt ansvar å gi barna det læringsmiljøet de har behov for gjennom å sikre dekningsplanens fagområder.

Barnehagens fysiske rom er tilrettelagt med tanke på allsidig lek og aktivitet for alle barna, og vil til enhver tid inkludere og ivareta alle fagområdene, og progresjon innenfor disse.

I barnehagen får barna mange opplevelser og lærer daglig noe nytt gjennom lek og aktiviteter. Det de lærer, opplever og skaper vil være forskjellig fra barn til barn, alt etter modning, alder og egne ønsker. Opplevelser, aktiviteter og utfordringer øker ofte i takt med alder. Det er naturlig å tenke at noen aktiviteter skal tilpasses og kanskje også forbeholdes enkelte aldersgrupper. Barnehagen vil dermed skape en naturlig progresjon i aktivitetene og bidra til utfordringer for barna slik at de har noe å strekke seg etter. Alle trenger ikke å være med på alt, men gjennom en periode, og tiden i barnehagen, vil alle barna få ivaretatt sine behov for læring, opplevelser, utfordringer og utvikling.

Over de neste sidene har vi presentert hvordan hvert fagområde kommer til uttrykk i barnehagehverdagen. Barnas progresjon innenfor fagområdene blir ivaretatt ved aktiv deltakelse i hverdagen, prosjekter og grupper, og vurderingen av disse. Dette er vår måte å arbeide med fagområdene på, for å ivareta det enkelte barn og gruppens interesser.

KOMMUNIKASJON, SPRÅK OG TEKST

Dette fagområdet ivaretar at barna får tidlig og god språkstimulering i barnehagen. I følge en språkveileder fra Utdanningsdirektoratet (2013) skjer språklæring når barn får bruke sine språk i meningsfulle situasjoner, gjennom engasjement i språklige aktiviteter, støttet av voksne som er gode språkmodeller og som vet hvordan de skal legge til rette for språkaktiviteter i hverdagen. Gjennom lek og samspill med jevnaldrende og aktiv deltagelse i hverdagslige og praktiske

oppgaver, får barna møte språket i meningsfulle situasjoner som videreutvikler både begrepsforståelsen og ordforrådet.

I barnehagen skal vi bidra til at barna bruker sitt språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer, til å løse konflikter og å skape positive relasjoner i lek og annet samvær. Vi vektlegger at alle barna skal oppleve at de blir sett og hørt, lære å uttrykke seg verbalt og tilegne seg de kommunikasjonsferdigheter som kreves i samspill med andre.

Vi voksne er forbilder for barnas bruk av språk, og må derfor være bevisst på hvordan vi kommuniserer med barna, i tillegg til å være observante på barnas egne kommunikasjonsformer. De aller yngste barna uttrykker seg godt gjennom kroppsspråket, og har videre en enorm verbal språkutvikling i løpet av de første årene i barnehagen. Her vil både vi voksne og de andre barna være gode forbilder. Videre ønsker vi at barna skal utvikle språk og leseglede, og kunne bruke språket for å uttrykke seg og skape positive relasjoner i lek og annet samvær. For de eldste barna handler det blant annet om å lære seg å lytte til andre, både barn og voksne, samt å ta i mot og følge beskjeder.

De siste par årene har vi jobbet systematisk med «Språkløypa» - en nasjonal strategi for å styrke barns språk, lesing og skriving. Gjennom dette verktøyet styrkes de ansattes kompetanse på barns språkutvikling, i tillegg til å øke vårt fokus mot språk og utvikling i hverdagen. Vi har jobbet mye med litteraturformidling og videre hatt stor glede av barnehagens varierte utvalg av både ny og eldre barnelitteratur. Dette har de på Rasmus og Ludvig hatt spesielt fokus på i de daglige, aldersinddelte lesestundene hvor barna har blitt presentert for ulike fortellinger, sjangre, forfattere, m.m.

I vår barnehage har vi flere flerspråklige barn - barn med et annet morsmål enn norsk. Gjennom tilrettelagte språkgrupper har vi et styrket fokus på disse barnas utvikling av det norske talespråket. I disse gruppene vektlegges læring og bruk av språket gjennom tilrettelagte lek- og samspillssituasjoner som stimulerer til trivsel og utvikling.

KROPP, BEVEGELSE, MAT OG HELSE

Grunnleggende motoriske ferdigheter og god fysisk og psykisk helse utvikles i barnehagealder. Barn er fysisk aktive og uttrykker mye gjennom kroppen.

I tillegg til fysisk aktivitet er også sansene et utgangspunkt for læring, hvor barna lærer verden og seg selv å kjenne. De yngste barna har behov for å sanse med hele seg. Det å bruke kroppen

sin for å utforske både materialer og rom, er en naturlig del av å tilegne seg erfaringer. Ved å se, smake på, prøve ut, lukte og kjenne på varierte materialer, tilegner barnet seg nye erfaringer og kunnskap.

I barnehagen er både inne- og utemiljøet utformet med tanke på at alle barna skal få motoriske utfordringer og mestringsopplevelser. Gjennom kroppslig mestring utvikler barna en positiv selvoppfatning og bevissthet om kropp og helse. Vi vektlegger kvalitet i utetiden for både store og små, og ser hvor godt utbytte barna har av å bevege seg i natur og uteområde.

Ifølge Rammeplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017) skal barna motiveres til å spise sunn mat, og å få en grunnleggende forståelse for hvordan sunn mat kan bidra til god helse, gjennom medvirkning i mat- og måltidsaktiviteter. I vår barnehage følger vi Helsedirektoratets «Nasjonale faglige retningslinje for mat og måltider i barnehagen».

I barnehagen serverer vi to måltider pr. dag – lunsj og «2.måltid». Det er også lagt til rette for at barna kan spise frokost (matpakke) når de kommer om morgenen. Lunsjmåltidet ser vi på som en pedagogisk arena der barna blant annet får være med på å lage maten, bake brødet og dekke bordet. Vi baker vårt eget grove brød fire dager i uken, samt tilbyr lettmelk/ vann og sunt pålegg som vil gi barna et godt og tilfredsstillende ernæringsstilbud. En dag i uken lager vi varm mat til lunsj. Varmrettene varierer vi etter hva vi opplever barna er glad i å spise, og kan være alt fra kjøttkaker med brun saus og kokt potet, til taco eller pizza. Under måltidene spiser de voksne sammen med barna og bidrar aktivt til at måltidene blir en god opplevelse, gjennom blant annet å berike det som skjer rundt bordet, invitere barna til dialog og støtte deres samtaler med hverandre (jf. Drugli & Lekhal, 2018, s. 110 – 111).

I tillegg:

- Tilbyr vi frukt og grønt daglig
- Har barna egne vannflasker som er tilgjengelige utenom måltidene
- På bursdagen sin får barna velge is, gelé eller kanelnurrer – som vi baker/ tilbereder sammen
- Tilrettelegger vi for god håndhygiene, og håndvask gjennomføres alltid i forbindelse med mat
- Tar vi hensyn til barn som har særlige behov knyttet til mat og måltider
- Har vi en miljøvennlig praksis med lite matsvinn og kjøkkenkompostering (Bokashi)

KUNST, KULTUR OG KREATIVITET

Å være sammen om kulturelle opplevelser og å gjøre, eller skape noe felles bidrar til å gi en følelse av fellesskap og tilhørighet. I vår barnehage har vi et barnehage-kor, som er en god arena for dette. Målet for koret er at alle skal møtes og glede seg over å være sammen. Gjennom året lærer vi mange nye sanger og holder opptredener for foreldre og familie. De yngste viser stor glede og iver, og havner ofte i fokus med å uttrykke dette gjennom latter og dans. De eldre barna er de som bærer koret med sine klare stemmer og fremtoning.

Gjennom året benytter vi oss ofte av ulike kulturelle tilbud fra blant annet ”Barnas musikkteater” og ”Den kulturelle barnehagesekken”. I løpet av de siste årene har vi fått oppleve mange spennende danse- og musikkshow til stor glede for både barn og voksen.

Kreative aktiviteter er en del av barnehagens hverdag. I tillegg til å få oppleve kunst og kultur, skal barnehagen gi barna mulighet til å selv uttrykke seg estetisk. Gjennom å tilrettelegge for aktiviteter innenfor forming, filmproduksjon, dans og teater får barna erfare ulike estetiske uttrykkformer og teknikker.

NATUR, MILJØ OG TEKNOLOGI

Naturen gir rom for et mangfold av opplevelser og aktiviteter til alle årstider og i all slags vær. Friluftaktiviteter og utelek er en sentral del av barnehagens hverdagsliv. Våre referanseområder i nærmiljø, skog og fjære gir ulike erfaringer i forhold til å lære om samspill i naturen, og mellom mennesker og naturen. Rett utenfor barnehagens gjerde ligger ”Bringebærskogen”. Den er vår egen ”Hundremeterskog” og en enorm ressurs når det kommer til opplevelser og turer. I ”Bringebærskogen” får selv de aller minste erfare den ”råe” naturen på nært hold.

Vi vektlegger at barna skal få erfare å være ute, og lære om endringer i naturen gjennom hele året. Gjennom utflukter som bondegårdsbesøk og hundekjøring i marka får barna oppleve dyr og natur på en aktiv og gledelig måte. Vi ønsker å gi barna gode opplevelser i uterommet og bidra til at de får et godt forhold til naturen. Vi ønsker å bidra til at barna respekterer naturen og ønsker å ta vare på det mangfoldet den innebefatter.

En viktig del av dette er bevisstgjøring av vår rolle i et bærekraftig samfunn og for en bærekraftig utvikling. I barnehagen skal barna få erfare at det vi gjør i dag har en betydning for fremtiden, både når det gjelder samfunnet og naturen. Det er vårt ansvar å ta vare på det som er

rundt oss slik at det skal være like bra eller bedre for de som kommer etter oss, både på kort og lang sikt. Dette innebærer blant annet at vi skal ta vare på de tingene vi har, være bevisst vår søppelproduksjon, samt utøve en ”sporløs ferdsel” på turer i nærmiljø, skog og fjære. Vi ønsker å legge et grunnlag for barnas evne til å tenke kritisk, handle etisk og vise solidaritet (jf. Utdanningsdirektoratet, 2017).

I barnehagen skal barna få kjennskap til bruk av digitale verktøy. Hos oss er foto og data det mest sentrale. De eldste barna er med på å dokumentere blant annet ved å ta bilder, og datamaskinen er utgangspunkt for både bilderedigering, tekstskriving og ”svar-orakel” for både store og små.

ETIKK, RELIGION OG FILOSOFI

Gjennom arbeid med dette fagområdet skal vi bidra til at barna tilegner seg samfunnets grunnleggende normer og verdier. Fra 1 åringenes begynnende interesse for hverandre trenger barna hjelp til etter hvert å utvikle forståelse, respekt og toleranse overfor andre. Dette er viktig i forhold til utvikling av sosial kompetanse og tilhørighet, og en sentral del av hverdagen i vår barnehage. Barnehagen er som et eget lite samfunn med egne normer, verdier, kulturer og individer. Gjennom samhandling vil barna utvikle dømmekraft ved å erfare og lære hva som er viktig, rett og galt, og hvordan man skal akseptere og ivareta hverandre.

Innenfor filosofi er barna selv eksperter. De grubler, spør, undrer og finner løsninger på verdens små og store spørsmål. Alt vi voksne trenger å gjøre er å legge til rette for opplevelser som stimulerer til undring, være tilgjengelig og lyttende, ta barnas ytringer på alvor, samt hjelpe dem til å stille spørsmål. Det er ikke alltid vår jobb å gi barna svar på spørsmålene sine, men å gi dem de rette verktøyene til å finne løsninger og svar selv.

I barnehagen skal vi respektere og reflektere det mangfoldet som er representert i barnegruppen, samt bidra til at barna får kjennskap til tradisjoner og høytider knyttet til ulike kulturer. Dette er en del av det flerkulturelle samfunnet Norge er i dag, og derfor en viktig del av barnas sosialisering. Med utgangspunkt i de kulturer, religioner og livssyn som er representert i vår barnegruppe har vi gjennom året flere markeringer av høytider og tradisjoner. Dette kan være både på barnehagens og foreldres initiativ.

NÆRMILJØ OG SAMFUNN

Barnehagen er ofte barnas første erfaring med en verden utenfor familien. Denne verdenen vil stadig utvide seg og vi skal bidra til at barna tilegner seg den kompetansen, nysgjerrigheten og tilliten de trenger i møte med verdenen og et demokratisk samfunn.

De første årene er det imidlertid barnehagen og barnas familie som i stor grad utgjør barnas nærmiljø og samfunn. I starten har vi derfor mye fokus på barna, deres familie, vårt nabolag og våre omgivelser. Når vi holder konserter og inviterer til treff i barnehagen er det derfor foreldre og familie som blir invitert.

Barnehagens beliggenhet byr på en fantastisk utsikt mot flere av Trondheims mest ikoniske plasser og bygninger. Fra toppen av amfiet ser vi mot fjorden, Munkholmen, Hurtigruten og alle cruiseskipene som kommer og går. Vi hører drønn fra Festningens kanoner og sjekker daglig været mot hvor godt vi kan se Tyholtårnet. Dette gjør at barna tidlig blir oppmerksomme og nysgjerrige på det som omgir barnehagen.

Flere ganger i året benytter vi oss av byens mange museer (Vitenskapsmuseet, Vitensenteret, Rockheim, Sverresborg, osv.) og biblioteker, eller bare tar oss en busstur for å bli bedre kjent med nærmiljøet og byen vår.

I vårt umiddelbare nærmiljø har vi flotte turområder i ”Bringebærskogen”, ”Spruten”, ”Labyrinten” og ”Kuhaugen”, og et butikksenter med både matbutikker og dyrebutikk. Dette er områder vi ofte benytter oss av, og som barna etter hvert har blitt svært godt kjent med. ”Bringebærskogen”, som ligger rett utenfor barnehagens gjerde, anser vi som et viktig område for oss, og både barn og voksne er opptatt av at vi skal ta godt vare på den, gjennom å plukke søppel, rydde greiner og vedlikeholde bålplassen og trehytten. Vår tanke er at dette bidrar til at barna får mulighet til å utvikle et forhold til sine omgivelser, samt oppleve at de bidrar til det miljøet de er en del av.

ANTALL, ROM OG FORM

Antall, rom og form har en sentral rolle i alt vi gjør og er noe barna tidlig interesserer seg for. Undring og utforsking rundt tall, former, mønstre, tid, størrelser, forskjeller og likheter er ofte tilstede i barnas hverdag og lek. Vår oppgave er å stille spørsmål og komme med bidrag som gir barna det de trenger for å utforske og søke egne løsninger.

De matematiske elementene er en viktig brikke i barnas jakt etter svar og sammenhenger i naturen, samfunnet og universet. Vi voksne bruker matematiske begreper aktivt i hverdagen gjennom daglige aktiviteter som matlaging, rydding, påkledning, og lignende. Det må tilpasses hvert enkelt barns modningsnivå. Barna begynner tidlig å systematisere og kategorisere etter farge, størrelse, form, osv. Dette er gode utgangspunkt for benevning og læring. Gjennom problemløsning og resonnering benytter barna selv det matematiske for å komme til løsninger. For de eldste legger vi også til rette for aktiviteter og eksperimenter i matematikk og fysikk.

OVERGANGER

OPPSTART I BARNEHAGEN

I Tyholtunet barnehage har vi en liten småbarnsavdeling for 1-2 åringene (Henrik). De fleste barn som starter hos oss, starter som ettåring på denne avdelingen. For mange av disse innebærer dette en tilvenningstid hvor de skal venne seg til å være borte fra sine foreldre, de skal bli kjent med nye omgivelser, samt andre voksne og barn. De skal også bli vant til å være en av flere i en gruppe.

Hvordan barna opplever denne overgangen kan være svært ulikt. Dette krever at vi voksne er sensitive, imøtekommende og gode på å lese barnas små og store signaler. Vi ønsker at tilvenningstiden skal være preget av god tid til å lære hverandre å kjenne, utvikle trygget og gode relasjoner.

På Rasmus og Ludvig har vi også tilvenning av nye barn. Det kan være barn som overflyttes internt fra avdeling Henrik og det kan være barn som kommer fra andre barnehager, men også barn som ikke har gått i barnehage før. Vi vektlegger at tilvenning skal preges av god tid til å bli kjent med hverandre, skape trygghet og gode relasjoner.

OVERGANG FRA HENRIK TIL RASMUS OG LUDVIG

Denne prosessen starter tidlig på våren, og blir mer strukturert i perioden mellom påske og sommer. Vi legger til rette for planlagte møter og besøk, hvor både barna og de voksne blir godt kjent og trygge på hverandre.

OVERGANG TIL SKOLEN

Vi vil legge til rette for at barna skal kunne avslutte barnehagetiden på en god måte, glede seg til å begynne på skolen og være klar for de krav og forventninger de møter der. Disse forberedelsene skjer gjennom hele barnehagetiden, både hjemme og i barnehagen. Barndommen fra 0-6 år er en sammenhengende rekke av opplevelser, aktiviteter og mestring som gir modning og læring. Alt det barna lærer de første årene av livet, gir dem muligheter til å trives, lære og mestre på skolearenaen (jf. Trondheim Kommune, 2018, s. 56).

Vi ønsker at barna skal starte skolegangen med å se frem til nye oppgaver, med lysten til å lære og med en tro på at de klarer det. Dette utvikles blant annet ved å bygge opp barns selvfølelse og sosiale kompetanse.

Overgangen fra barnehage til skole innebærer flere forandringer for barna, dette handler blant annet om å gå fra:

- Å være **eldst** i barnehagen til å være **ungst** på skolen
- Å være **kompetent** i barnehagen til **ny** og uerfaren på skolen
- Å ha en **oversiktlig** og kjent hverdag til en ny og mer **kompleks** hverdag
- Å ha **trygge** kjente **relasjoner** med barn og voksne i barnehagen til **nye relasjoner** med barn og voksne på skolen
- Å ha **kjente rutiner** og systemer i barnehagen til andre og **nye forventninger** og krav i skolen
- Fra rollen som **barn** i barnehagen til **elev i skolen**

(jf. Trondheim kommune, 2018, s 57)

Det siste året i barnehagen er det mye fokus på skolestart og forventninger. Både de forventningene barna har til å starte på skolen og de forventningene de kommer til å møte på skolen. Gjennom et tilpasset opplegg tilrettelegger vi for at barna skal bli så klar som mulig. Innholdet vil variere fra år til år og tilpasses barnegruppens utvikling, interesser og behov. Fast innhold er imidlertid en overnatting i barnehagen, et besøk til alle skolene og en avslutningstur like før sommeren. Dette er aktiviteter som alltid har vært årets store høydepunkter for barna. De er spesielt stolte over å få ta med vennene sine for å vise frem den skolen de skal begynne på.

PLANLEGGING, VURDERING OG DOKUMENTASJON

Barnehagen er en pedagogisk virksomhet som skal planlegges og vurderes, og det pedagogiske arbeidet skal være begrunnet i barnehageloven og rammeplanen. Vi utøver og fornyer vår pedagogikk gjennom refleksjoner, vurderinger og dokumentasjon. Dette legger igjen grunnlag for nye planer.

Vårt vurderingsarbeid bygger på refleksjoner som hele personalgruppa er med på. Det skjer formelt gjennom møter og uformelt gjennom å dele observasjoner, tanker og spørsmål som oppstår i hverdagen. Pedagogene observerer enkeltbarn, deres trivsel og allsidige utvikling både som individ og i gruppe. I tillegg samarbeider vi med foreldrene for å ta hensyn til deres synspunkter og for å sikre at foreldrene medvirker til den individuelle tilretteleggingen for barna. Gjennom diskusjoner kommer vi frem til nye tanker og erkjennelser som igjen er med på å øke vår kunnskap og kompetanse.

Dokumentasjon er en arbeidsmåte vi bruker for å synliggjøre hva som skjer i barnehagen. Aktiviteter dokumenteres gjennom bilder, video, praksisfortellinger og ulike estetiske uttrykk. Sammen med personalets kunnskap gir dette grunnlag for økt innsikt i barna og livet deres i barnehagen.

Hvorfor og for hvem dokumenterer vi?

- For barna: Gjennom tekst, bilder, video og ulike estetiske uttrykk dannes et utgangspunkt for samtaler og samhandling omkring erfaringer barna har gjort underveis og i etterkant av f.eks. et prosjekt, om hverdagslivets små og store hendelser som lek og samspill, konfliktsituasjoner osv.
- For personalet: Gjennom dokumentasjon kan man skape rom for refleksjoner knyttet til gjennomførte planer og vi ser det som et viktig redskap for å styrke vår praksis.
- For foreldre: Gjennom dokumentasjon kan vi gi foreldrene bedre innsikt i barnas hverdag, samt hvordan vi som personal tenker og arbeider.
- For samfunnet: Gjennom dokumentasjon og formidling kan vi gi resten av samfunnet innsikt i vår virksomhet.

Barnehagene skal ifølge rammeplanen utarbeide en årsplan som skal være et arbeidsredskap for personalet og som skal dokumentere barnehagens valg og begrunnelser (Utdanningsdirektoratet, 2017). Vi har brukt mye tid på å fordype oss i og få implementert de ulike temaene i

rammeplanen til vår praksis. For oss har det vært viktig at hele personalgruppen har vært involvert i dette arbeidet slik at vi har et felles ståsted å arbeide ut ifra.

Våre fora for dette arbeidet er foreldresamtaler, avdelingsmøter, personalmøter, ped.leder møter og planleggingsdager. Vi har i to år deltatt i Flerfaglig blick. Det er Trondheim kommunes satsing for kompetanseheving og tidlig innsats i barnehagene, og er en arbeidsmodell for samarbeid mellom barne- og familietjenesten, fysio- og ergoterapitjenestene og barnehager. Vi har fulgt forelesninger og personalet er blitt observert av eksterne observatører i forhold til sin kompetanse og sitt engasjement. Vi har nå dannet et nettverk med andre barnehager for å kunne jobbe videre med denne modellen.

Hvordan dokumenterer vi?

- Vi bruker personalmøter, planleggingsdager og avdelingsmøter til refleksjon og dialog omkring hvert enkelt barn, hverdagslivet/praksis i barnehagen og om ulike tema.
- Vi skriver og reflekterer over praksisfortellinger og loggbøker.
- Vi reflekterer rundt videoopptak og bilder, i personalgruppa og barnegruppa.
- Vi samtaler med barna om hverdagslivet og ulike tema/opplegg vi har i barnehagen.
- Gjennom foreldresamtaler og daglig kontakt med foreldrene synliggjør vi hva barna opplever i hverdagen. Dette gjennom f.eks. fortellinger fra hverdagen, bilder på PC-skjerm eller på tavla.
- På hjemmesiden vår synliggjør vi en del av vår praksis overfor samfunnet.

Kvaliteten i det daglige samspillet mellom barn og voksne i barnehagen er en av de viktigste forutsetningene for barns utvikling og læring. Barnegruppens og det enkelte barns trivsel og utvikling skal derfor observeres og vurderes fortløpende.

Systematisk vurderingsarbeid legger grunnlaget for barnehagen som lærende organisasjon. Barnehagen som organisasjon bærer på tradisjoner, sammensatt kompetanse og taus kunnskap som det er viktig å sette ord på og reflektere over, for å legge grunnlaget for videre kvalitetsutvikling.

FORELDRESAMARBEID

Samarbeidet med foreldre er grunnfestet i Barnehageloven § 4 (Foreldreråd og samarbeidsutvalg).

Vi ser på god kommunikasjon mellom personal og foreldre som en forutsetning for et godt samarbeid. Vi ønsker at samarbeidet mellom foreldre, barn og personal skal bygge på gjensidig åpenhet, tillit og respekt. Her har personal og foreldre et felles ansvar. Vi ser viktigheten av, og vektlegger den daglige kontakten mellom barnehagen og hjemmet for å sikre god kommunikasjon og samarbeid om barnas hverdag og oppvekst. Vi ønsker at foreldre alltid skal føle seg velkommen i barnehagen og ha innflytelse på deres barns barnehageliv, gjennom hverdagskontakt, foreldresamtaler, SU og FAU.

I Tyholtunet barnehage:

- Gir vi ut planer for høst og vår.
- Gir vi ut månedsplaner.
- Gjennomfører vi oppstartsamtaler for nye foreldre.
- Gjennomfører vi foreldresamtaler hvert halvår.
- Tilbyr vi foreldremøte en gang i året.
- Inviterer vi til foreldretreff på avdelingene.
- Inviterer vi til førjulskonsert og påskefrokost.
- Arrangerer FAU førjulstreff og sommerfest.
- Har vi samarbeidsutvalgsmøter (SU).
- Har vi dugnader.

BARNEHAGENS SAMARBEIDSUTVALG (SU)

Dette skal være et rådgivende, kontaktskapende og samordnende organ, bestående av styrets foreldrerepresentanter med vara, ansatterepresentant med vara, samt daglig leder.

Det er SU som fastsetter barnehagens årsplan. Utover dette har SU ingen beslutningsmyndighet, men skal være med på å belyse og diskutere saker som er av interesse for barnehagen og foreldrene. Utvalget kan også drøfte saker styret vil ha anbefalinger på. Vi oppfordrer alle foreldre til å kontakte SU dersom det er noe de ønsker å ta opp, diskutere eller få belyst. Medlemmene og deres kontaktinformasjon henger tilgjengelig på alle avdelingene.

FORELDRENES ARBEIDSUTVALG (FAU)

Dette er et utvalg bestående av foreldrerepresentanter fra alle avdelingene i barnehagen. Dette utvalget skal bidra til å fremme fellesinteresser og skape et godt barnehagemiljø. I samarbeid med personalet i barnehagen har FAU blant annet arrangert sommerfester, juletreff, ettermiddagstreff på sykkelbanen og ”byttedager”, for å nevne noen.

REFERANSER

Barnehageloven, LOV-2005-06-17-64.

Brandtzæg, Ida, Torsteinson, Stig & Øiestad, Guro (2013). *Se barnet innenfra*. Oslo: Kommuneforlaget.

Drugli, May Britt & Lekhal, Ratib (2018). *Livsmestring og psykisk helse*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Sjetne, Jeanette (2018). "Så godt å se deg!" – om barns medvirkning i barnehagen. Hentet fra: <https://www.barnehage.no/artikler/sa-godt-a-se-deg-om-barn-medvirkning-i-barnehagen/442484>

Trondheim Kommune (2018). *Språkveileder for barnehager. Mye mer enn bare ord*. Trondheim: Fagenhet for oppvekst og utdanning.

Utdanningsdirektoratet (2013). *Språk i barnehagen. Mye mer enn bare prat*. Oslo: Departementet.

Utdanningsdirektoratet (2017). *Rammeplan for barnehagen - innhold og oppgaver*. Oslo: Departementet.